

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ГРАНТОВОГО ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Заходи грантової підтримки для вітчизняної системи права є відносно новим явищем, існування якого не нараховує і трьох десятиріч років, в той час як в європейських країнах і США така форма підтримки в сучасному її розумінні існує вже більше ста років, досить міцно вкоренилася у фінансування соціальних, наукових, і освітньо-культурних проектів, та продемонструвала певні переваги в порівнянні з бюджетним фінансуванням. У статті сформульовані окремі пропозиції щодо застосування українськими грантодавцями апробованого в зарубіжних країнах порядку проведення експертизи (рецензування) грантових заявок, надання потенційним грантоотримувачам вільного доступу до ознайомлення з підсумками рецензування (експертизи) грантового проекту, а також з причинами відхилення грантових заявок.

Ключові слова: грант, заходи грантової підтримки, грантова діяльність, державна підтримка, грантодавець, правове регулювання грантової діяльності.

Abstract

Grant support for the domestic system of law is a relatively new phenomenon, the existence of which does not last three decades, while in European countries and the United States this form of support in its modern sense has existed for more than a hundred years, is firmly entrenched in financing social, scientific and educational and cultural projects, and demonstrated certain advantages over budget financing. The article formulates separate proposals for the application by Ukrainian donors of the procedure for examining (reviewing) grant applications approved in foreign countries, granting grant grantees access to the results of the review (examination) of the grant project, as well as the reasons for the rejection of grant applications.

Keywords: grant, grant support measures, grant activity, government support, grant provider, legal regulation of grant activity.

В юридичному праві нашої держави поняття «грант» з'явилося порівняно недавно, до цього часу в Радянській Україні не існувало скільки-небудь схожого правового інституту. З урахуванням тоталітарного принципу побудови радянської держави і усупільнення власності про створення недержавних або інших благодійних фондів, які здійснюють надання заходів грантової підтримки, тоді не могло бути й мови [1].

В Україні широко відомим поняттям «грант» стало внаслідок діяльності американського інституту «Відкрите суспільство» (OpenSocietyInstitute, OSI), більш відомого під назвою Міжнародний науковий фонд Джорджа Сороса, яким в 1993-1996 роках для проведення досліджень в галузі природничих наук українським вченим було виділено близько 120 млн. доларів [1].

Проте даний фонд не був єдиним. У 90-ті роки ХХ ст., коли Україна знаходилося в стані глибокої економічної і соціальної кризи, різні міжнародні та іноземні організації в формі грантів здійснювали фінансування окремих напрямків в соціальній сфері, науки і культури, направляли кошти на благодійні цілі.

Широке поширення такої діяльності спричинило необхідність її законодавчого впорядкування.

Таким чином, гранти спочатку «defacto», а потім і «dejure» увійшли в правову дійсність України, несучи за собою основні характеристики даного правового явища: безкоштовність і безповоротність, цільове використання на суспільно корисні цілі, представлення на основі підсумків конкурсу, в основі якого закладено рецензування (експертизи) грантового проекту, а також звіт про цільове використання [2, 3].

В даний час в якості грантодавців виступають державні та муніципальні органи, а також юридичні і фізичні особи, міжнародні організації, які отримали право на надання грантів на території України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Достатньо широким є і перелік цілей, на які надаються гранти.

З огляду на те, що гранти для вітчизняного правочину є запозиченим явищем, тому є важливим хоча б схематично позначити історичний аспект їх становлення і розвитку в зарубіжних країнах, а також основні критерії застосування з тим, щоб досягнути правову природу даного унікального за своєю суттю соціального явища, яке надало і продовжує впливати на розвиток суспільних відносин в пострадянській Україні, все активніше залучаючи її в світовий «грантовий простір». Використання досвіду зарубіжних країн, безумовно, покликане зіграти тут певну позитивну роль.

На відміну від України в країнах Європи гранти налічують більш ніж вікову історію свого існування. Проте сама історія появи грантів продовжує залишатися до кінця не вивченою через дві причини: перша – розмитість поняття грант, навіть в сучасному його розумінні; друге – тісний зв'язок грантів з меценатством, з якого вони виділилися в самостійну форму фінансової (матеріальної) підтримки.

Вважається, що родоначальником грантової системи фінансування є Великобританія, де створене в 1660 р. Лондонське Королівське Товариство здійснювало підтримку науки шляхом надання грошових коштів на різні дослідження [3, 5].

Вивчення історичного матеріалу дає підставу вважати, що одними із перших з'явилися дослідні наукові гранти, а початковим етапом виділення грантів в самостійну форму підтримки послужило використання науковими товариствами та академіями наук європейських країн процедури рецензування при оцінці наукових праць, що містили опис експериментальних досліджень. Початок її застосування відноситься до XVII ст.

У середині XIX ст. європейські академії наук почали здійснювати перехід від нагородження за видатні досягнення до грошового заохочення вчених, що було ще одним кроком на шляху становлення грантів.

У цей же час доступ до освіти отримали представники широких верств населення, в результаті чого в наукове співтовариство увійшли люди, які не мали коштів для проведення серйозних наукових досліджень. Тоді і з'явилися меценати, які були готові жертвувати кошти на науку замість суспільного визнання. Ця обставина і наблизила появу грантів в сучасному їх розумінні.

Проте, цікавим і вартим уваги є зарубіжний досвід в сфері рецензування (експертизи) грантових заявок. Дана складова процесу надання грантів не має у нас однакового правового закріплення, що тягне за собою частку « на розсуд» грантодавців, а, значить, допускає необ'єктивність при розподілі грантового фінансування.

Як приклад можна розглянути підходи до оцінки ефективності науково- дослідних проектів, які застосовує Національний науковий фонд (ННФ) в США.

Експертиза в зазначеному Фонді є максимально відкритою. Це виражається в тому, що здобувач гранту має доступ до всіх документів, що стосуються його заявки. Дане правило поширюється і на тих претендентів, чії заявки отримали схвалення. Заявник має право знати мотиви відмови. Автори відхиленою заявки можуть зажадати додаткову інформацію крім тієї, яка міститься в направленому їм повідомленні Фонду [1, 4, 6].

Здобувач гранту має право назвати експертів, найбільш компетентних, на його погляд, в питаннях, порушених в його дослідженні, а також вказати імена експертів, участь яких в експертизі проекту він вважає бажаним (пояснення причин Фонд не вимагає). Висловлені побажання враховуються Фондом, що дає можливість мінімізувати ризики суб'єктивізму, існуючі в будь-якому науковому співтоваристві, що ґрунтуються на особистих відносинах і прихильності до тих чи інших наукових позицій (думок), належності до певних наукових шкіл тощо.

Претендент може вимагати перегляду рішення, якщо визнає мотиви відмови непереконаливими, а отримавши повторну відмову, має право апелювати до вищих інстанцій Фонду, з посиланням на порушення, як процедури прийняття рішення, так і по суті питання. З'ясувавши причини відмови, здобувач може також переробити заявку – така процедура припустима в разі, якщо ідея продуктивна, але форма подачі або інші параметри, які мають формальний вимір, не задовольняють вимоги Фонду. Після чого заявка може бути знову подана на розгляд. В такому випадку Фонд розглядає її як нову заявку. За наявними даними, приблизно половина повторних заявок згодом отримує позитивну оцінку Фонду [1, 3].

Наведений приклад стосується отримання науково-дослідних грантів, проте, з огляду на уніфікований характер заходів грантової підтримки, такий досвід можна розглядати стосовно і до інших видів грантів, маючи на увазі, в першу чергу, державні гранти.

На закінчення слід зазначити, що більш ніж за двадцятирічний період існування в українському праві гранти довели свою життєздатність і ефективність у вирішенні проблем соціальної спрямованості. Завдяки залученню позабюджетних джерел фінансування, вони займають особливе місце серед заходів державної підтримки, мають потужний право стимулюючий потенціал, сприяють розвитку соціальної активності учасників суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціально-економічний розвиток регіону: сучасні реалії та перспективи: Монографія / За ред. Н. І. Пилипів, В. В. Стефініна. – Івано-Франківськ: МПП «ТАЛЯ», 2017. – 324с.
2. Коношкіна Ю. А. Финансирование научной деятельности как гарантия реализации конституционного права на свободу научного творчества // Юридическое образование и наука. – 2014. – № 3. – С. 9–11.
3. Коваль К. О. Міжнародні моделі інтеграції освіти, науки і бізнесу // К. О. Коваль, Я. В. Іванчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2017, – №4 (133). – С. 93 – 99.
4. Финансирование культуры в европейских странах: обзор подходов и методов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2005/4/finansirovanie-kultury-v-evropeyskih-stranah-obzor-podhodov-i-metodov>.
5. Фонд Чарльза Стюарта Мотта. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mott.org/>.
6. Фонды Швейцарии: поддержка университетских научных исследований / публ. подгот. А. Ю. Кругловым // Вестник Герценовского университета. – 2009. – № 8. – С. 44–47.
7. Фридлянов В. Н. Грантовая политика в области науки // Образование и образованный человек в XX веке. – 2013. – № 1. – С. 17–20.

Іванчук Ярослав Володимирович — канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри інтеграції навчання з виробництвом, Вінницький національний технічний університет, e-mail: ivanchuck@ukr.net.

Матюхіна Єлизавета Вікторівна — студентка гр. ІМ-156 факультету машинобудування та транспорту, Вінницький національний технічний університет, e-mail: ivanchuck@ukr.net.

Ivanchuk Yaroslav V. — Cand. Sc. (Eng), Assistant Professor of industrial engineering department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: ivanchuck@ukr.net.

Matiukhina Yelyzaveta V. — student of the Faculty Mechanical Engineering and Transport, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: ivanchuck@ukr.net.